

บทที่ 7

บทสรุปและอภิปรายผล

การศึกษาวิจัยเรื่อง “ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมคัดค้านเหมืองแร่โปแตชจังหวัดอุดรธานี” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เพื่อศึกษาทำความเข้าใจเกี่ยวกับการก่อเกิดและเติบโตของกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี รวมถึงยุทธวิธีที่กลุ่มอนุรักษ์ฯได้ใช้ในการเคลื่อนไหวต่อสู้ เพื่อปกป้องทรัพยากรของชุมชนท้องถิ่น สามารถสรุปผลการวิจัยและมีข้อเสนอแนะดังต่อไปนี้

1. วัตถุประสงค์การวิจัย

- 1.1 เพื่อศึกษาเงื่อนไขที่นำมาสู่การก่อเกิดและการเติบโตของกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี
- 1.2 เพื่อศึกษายุทธวิธีการเคลื่อนไหวต่อสู้ของกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี

2. ระเบียบวิธีวิจัย

พื้นที่ศึกษาคือ หมู่บ้านโคกสมบูรณ์ หมู่ 12 และหมู่ 3 ตำบลห้วยสามพาด อำเภوبرิรักษ์ศิลปาคม จังหวัดอุดรธานี เพราะเป็นหมู่บ้านที่ตั้งของสถานที่ทำการของกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมจังหวัดอุดรธานี และเป็นพื้นที่ที่มีการเคลื่อนไหวคัดค้านการสร้างเหมืองแร่โปแตชอย่างหนาแน่น

2.1 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants)

- 2.1.1 กลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่ จำนวน 4 คน ผู้นำชุมชน จำนวน 2 คน และผู้นำทางจิตวิญญาณ (ตาจ้ำ) จำนวน 1 คน
- 2.1.2 กลุ่มแกนนำชาวบ้าน จำนวน 13 คน และนักพัฒนาเอกชน 4 คน
- 2.1.3 กลุ่มสมาชิกของกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี 20 คน

2.2 หน่วยที่ใช้ในการวิเคราะห์

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ แบ่งหน่วยที่ใช้ในการวิเคราะห์ออกเป็น 2 ระดับ คือ ระดับชุมชน และระดับองค์กร

2.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล

- การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ได้แบ่งการเก็บรวบรวมข้อมูลออกเป็น 2 ส่วนด้วยกัน คือ
- 2.3.1 การเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและงานที่เกี่ยวข้อง โดยทำการค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารต่างๆ เช่น จากหนังสือ บทความ รายงานการวิจัย วิทยานิพนธ์ ในเรื่องเกี่ยวกับทฤษฎี การเคลื่อนไหวทางสังคม เป็นหลัก และค้นคว้าจากเว็บไซต์ วารสาร และหนังสือพิมพ์

และหนังสือพิมพ์ต่าง ๆ รวมถึงเอกสารของทางราชการที่ได้รับการเปิดเผยในเรื่องเกี่ยวกับความเคลื่อนไหวของกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมจังหวัดอุดรธานี

2.3.2 การใช้แนวทางการสัมภาษณ์เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยการใช้แบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (Non-Structure Interview) ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ร่วมกับการใช้วิธีการสังเกต แบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) และแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participant Observation)

2.4 การวิเคราะห์ข้อมูลและการนำเสนอข้อมูล

ผู้ศึกษาได้ทำการวิเคราะห์ข้อมูลใน 2 ลักษณะคือ 1) การวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสาร และ 2) การวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการเก็บข้อมูลภาคสนามด้วยวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งการวิเคราะห์ข้อมูลนี้ผู้วิจัยได้ดำเนินการทั้งในระหว่างการเก็บรวบรวมข้อมูลและหลังจากการเก็บข้อมูลแล้วเสร็จ ในส่วนการนำเสนอข้อมูลผู้ศึกษาได้นำเสนอในลักษณะการพรรณนาเชิงวิเคราะห์ (Analysis Description)

3. สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

สรุปผลการวิจัย

3.1 เจื่อนไขที่นำมาสู่การก่อเกิดและเติบโตของกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี

จากการศึกษาทำให้พบว่า การเกิดขึ้นของโครงการเหมืองแร่โพแทชจังหวัดอุดรธานีนั้น เป็นผลพวงที่สืบเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างทางเศรษฐกิจขนาดใหญ่ของประเทศ นับตั้งแต่ในช่วงทศวรรษที่ 2520 เป็นต้นมา ที่รัฐบาลขณะนั้นได้หันเหยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศ มาสู่การพัฒนาอุตสาหกรรมส่งออกนำความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ (Export -led growth) พร้อมกับการผูกโยงประเทศเข้ากับกลไกตลาดเสรีอย่างเต็มตัว จึงทำให้ในช่วงนี้เองที่รัฐบาลได้เร่งส่งเสริมการพัฒนาอุตสาหกรรม การลงทุนทั้งจากภาคเอกชนภายในประเทศ และบริษัทต่างชาติ พร้อมกับการส่งเสริมให้เกิดการขยายตัวของอุตสาหกรรมกระจายตัวไปสู่ภูมิภาคมากยิ่งขึ้น เพื่อให้สอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจดังกล่าวรัฐบาลจึงได้วางนโยบายการผลักดันการพัฒนาอุตสาหกรรมพื้นฐานที่จำเป็นต่อการขยายตัวของอุตสาหกรรมต่อเนื่องที่เชื่อมโยงกับการใช้ทรัพยากรแร่ธาตุเป็นวัตถุดิบในการผลิต อย่างไรก็ตาม แม้ว่า ยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจดังกล่าวข้างต้นจะเป็นเงื่อนไขที่สำคัญที่นำมาสู่การเกิดขึ้นของโครงการเหมืองแร่โพแทชจังหวัดอุดรธานี ซึ่งมีกระบวนการผลักดันและการตัดสินใจต่อโครงการที่ ขาดการมีส่วนร่วม ปิดบังซ่อนเร้น หมกเม็ดฉ้อฉล ขาดความเป็นธรรมและละเมิดสิทธิชุมชน แต่การเกิดขึ้นของโครงการฯเองก็ไม่ได้ส่งผลให้เกิดการกระทำความร่วมมือของชาวบ้านขึ้นอย่างทันทีทันใด และไม่เพียงที่จะนำมาอธิบายการเกิดการกระทำความร่วมมือได้อย่างสมเหตุสมผล เพราะ ปัญหาความเดือดร้อนของชาวบ้านที่เป็นผลมาจากการเกิดขึ้นและรุกรานของโครงการพัฒนามีอยู่โดยทั่วไป แต่ก็มีไว้ว่าชาวบ้านจะลุกขึ้นมาคัดค้านโครงการเหมือนกันในทุกหนทุกแห่งและ

เกิดขึ้นอย่างทันทีทันใด ปัญหาดังกล่าวข้างต้นจึงเป็นเพียงปัญหาเชิงโครงสร้างที่ทำให้เราเข้าใจต่อรากเหง้าของปัญหาความขัดแย้งในการแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติ แต่ก็ยังไม่เพียงพอที่จะนำมาอธิบายการเกิดขึ้นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของชาวบ้านได้อย่างกระจ่างชัด

ดังนั้น การศึกษาจึงทำให้พบว่า การก่อเกิดและการเติบโตของกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธาณินั้นเกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไข 2 ประการคือ เงื่อนไขภายในองค์กรการเคลื่อนไหวและเงื่อนไขภายนอกองค์กรการเคลื่อนไหว

3.1.1 เงื่อนไขภายในองค์กรการเคลื่อนไหว มีเงื่อนไขที่หนุนเสริมให้เกิดการกระทำรวมหมู่และการเติบโตของกลุ่มอนุรักษ์ฯ ได้แก่

บทบาทของนักพัฒนาเอกชนในการหนุนเสริมกระบวนการชาวบ้านพบว่า บทบาทของนักพัฒนาเอกชนในการกระตุ้นให้เกิดกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภายในชุมชนก่อนที่จะมีการจัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์ฯ และภายในขบวนการเคลื่อนไหว ตลอดจนภายในเครือข่ายภาคประชาชนอย่างต่อเนื่อง จึงเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้ชาวบ้านเกิดการ“ปลดปล่อยทางความคิด” (Cognitive Liberation) และ จิตสำนึกขบถ (Insurgent Consciousness) ออกมาเป็นลำดับ อันเป็นเงื่อนไขสำคัญที่นำมาสู่การรวมกลุ่มของชาวบ้านเพื่อกระทำการรวมหมู่ ตอบโต้ต่อสิ่งที่พวกเขาได้เห็นพ้องร่วมกันว่าเป็นปัญหาที่จำต้องได้รับการเปลี่ยนแปลงแก้ไขให้เกิดการเป็นธรรม นอกจากนี้การกระตุ้นของนักพัฒนาเอกชนให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ยังมีส่วนสำคัญในการพัฒนาศักยภาพของแกนนำชาวบ้านเพื่อเป็นกลจักรสำคัญในการขับเคลื่อนขบวนการชาวบ้านให้เข้มแข็ง เกิดการสรุปบทเรียนภายในขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อแก้ไขปัญหาและยกระดับการเคลื่อนไหว ตลอดจนสามารถระดมทรัพยากรด้านวัฒนธรรม เช่น การจัดการภายในองค์กรแนวทางและยุทธวิธีการต่อสู้ จากภายนอกมาปรับใช้ภายในขบวนการเพื่อเสริมสร้างพลังในการดำรงขบวนการได้ในระยะยาว ตลอดจนสามารถเคลื่อนไหวตอบโต้ต่อรองกับกลุ่มเป้าหมายได้อย่างมีพลัง

การสร้างเครือข่ายและขบวนการบนพื้นฐานความสัมพันธ์แบบเครือญาติและชุมชน พบว่า เครือข่ายความสัมพันธ์ทางเครือญาติของชาวบ้าน ได้นำมาสู่ความสามารถในการระดมชาวบ้านในพื้นที่เข้าร่วมการกระทำการรวมหมู่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ เครือข่ายความสัมพันธ์ของชาวบ้านในชุมชนที่มีความสมัครสมานสามัคคี ยังมีส่วนที่ทำให้้องค์กรการเคลื่อนไหวเกิดความสามารถในการระดมทุน เพื่อใช้ในการเคลื่อนไหวระดมแนวร่วมและดำเนินกิจกรรมเคลื่อนไหวทางการเมืองได้อย่างต่อเนื่อง

บทบาทของแกนนำชาวบ้านในการหนุนเสริมองค์กรการเคลื่อนไหวพบว่า แกนนำชาวบ้านมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการเคลื่อนไหวของกลุ่มอนุรักษ์ฯ เพราะแกนนำชาวบ้านเปรียบเสมือนสื่อกลางที่คอยขับเคลื่อนให้เกิดความสามารถในการระดมทรัพยากรมนุษย์และการไหลเวียนของทรัพยากรให้กระจายไปทั่วองค์กรการเคลื่อนไหว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาวะทางเศรษฐกิจที่บีบคั้น ให้ผู้ร่วมขบวนการส่วนใหญ่ไม่สามารถสละทรัพยากรด้านเวลาให้กับ

องค์กรการเคลื่อนไหวได้ แก่นำชาวบ้านยังต้องรับภาระอย่างหนักในการเคลื่อนไหว อย่างไรก็ตามเสียหากแกนนำชาวบ้านไม่มีความทุ่มเทเสียสละ เอาการเอางาน และมีสำนึกเพื่อรวมอยู่เป็นพื้นฐานกิจกรรมต่าง ๆ ที่องค์กรการเคลื่อนไหวต้องพึ่งพาแกนนำชาวบ้านให้ขับเคลื่อนก็จะลดประสิทธิภาพลงและส่งผลให้องค์กรการเคลื่อนไหวอ่อนแอลงตามไปด้วย แต่ในกรณีของกลุ่มอนุรักษ์นั้น มีแกนนำชาวบ้านที่เข้มแข็ง สามารถแสดงบทบาทและหน้าที่ของตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพ ตลอดจนมีความทุ่มเทเสียสละ เอาการเอางาน และมีสำนึกเพื่อส่วนรวมเป็นพื้นฐานจึงเป็นสิ่งที่เอื้อให้เกิดการรวมกลุ่มเพื่อกระทำการรวมหมู่และการพัฒนาองค์กรการเคลื่อนไหวให้เติบโตได้อย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้คุณสมบัติของแกนนำชาวบ้านในกลุ่มอนุรักษ์ที่มีความหลากหลาย ยังมีส่วนที่ทำให้องค์กรการเคลื่อนไหวสามารถเข้านำใช้ “มูลค่าเพิ่ม” ที่ติดมากับตัวของแกนนำแต่ละคนได้อย่างหลากหลาย เพื่อพัฒนาองค์กรและปรับเปลี่ยนยุทธวิธีการต่อสู้ให้เหมาะสมกับเป้าหมายของขบวนการ และสถานการณ์ใหม่ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

การมีอิสระขององค์กรและประชาธิปไตยภายในองค์กร และการมีกลุ่มระดับย่อยในองค์กรการเคลื่อนไหว พบว่า การมีองค์กรที่เป็นอิสระไม่ถูกครอบงำโดยกลไกการทำงานของรัฐและการมีความสัมพันธ์กับพรรคการเมือง รวมถึงการมีประชาธิปไตยภายในองค์กร ได้เป็นสำคัญที่นำไปสู่การพัฒนาองค์กรการเคลื่อนไหวให้เติบโตอย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้การมีกลุ่มระดับย่อยในกลุ่มใหญ่ ยังมีส่วนเกาะเกี่ยวให้ขบวนการชาวบ้านเกิดความเป็นปึกแผ่น เกิดการพัฒนาศักยภาพของผู้ร่วมขบวนการ และทำให้ผู้ร่วมขบวนการเกิดการต่อยอดองค์ความรู้ที่ได้จากกิจกรรมในกลุ่มระดับย่อยไปสู่การพัฒนาชุมชนในเกิดความยั่งยืนต่อไป ซึ่งก็สัมพันธ์กับการเติบโตของขบวนการชาวบ้านอย่างแนบแน่น เนื่องจากชุมชนนั้นเป็นฐานทรัพยากรที่สำคัญของขบวนการชาวบ้าน เมื่อชุมชนเข้มแข็งขบวนการชาวบ้านก็เข้มแข็งตามไปด้วยเช่นเดียวกัน

3.1.2 เงื่อนไขภายนอกองค์กรการเคลื่อนไหว มีเงื่อนไขที่สัมพันธ์กับการก่อเกิดและเติบโตของกลุ่มอนุรักษ์ ได้แก่

โครงสร้างโอกาสทางการเมือง พบว่า การเปลี่ยนแปลงบทบาทนิติของรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 และ พ.ศ. 2550 ซึ่งมีบทบัญญัติในหลายมาตราที่คุ้มครองสิทธิเสรีภาพของชาวบ้านในการประกอบกิจกรรมทางการเมืองในหลายมิติ สิทธิในการปกป้องทรัพยากร สิทธิในการเข้าถึงทรัพยากรของสาธารณะและระบบการเมืองปกติเพิ่มมากขึ้น ได้กลายเป็นโอกาสทางการเมืองที่เอื้อให้ชาวบ้านในพื้นที่โครงการสามารถออกมากระทำการรวมหมู่ และสามารถเคลื่อนไหวต่อรอง ชัดขวาง ทำทนาย อำนาจรัฐได้ทั้งในช่องทางของระบบการเมืองปกติหรือกลไกของระบบราชการและนอกวงขอบของระบบการเมืองปกติเพื่อเปลี่ยนแปลงแก้ไขปัญหาที่เกิดจากวาทกรรมการพัฒนาของรัฐได้อย่างชอบธรรม อย่างไรก็ตามแม้โครงสร้างโอกาสทางการเมืองจะมีลักษณะที่เปิดออกสำหรับชาวบ้าน แต่การเปลี่ยนแปลงที่ก่อให้เกิดสัมพันธภาพทางอำนาจแบบใหม่ที่ดำรงอยู่นั้น ก็ไม่ได้ทำให้ชาวบ้านสามารถรับรู้ได้ถึงการเมืองอยู่ของมันได้อย่างทันทีทันใด ทาง

กลับกันการรับรู้ถึงโอกาสของชาวบ้านกลับเป็นผลผลิตที่มีความต่อเนื่องจากกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการเคลื่อนไหวที่ได้รับการหนุนเสริมจากนักพัฒนาเอกชนอย่างต่อเนื่องยาวนาน

โครงสร้างโอกาสทางสังคม พบว่า โครงสร้างโอกาสทางสังคมที่เอื้อและหนุนเสริมให้กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานีสามารถก่อเกิดและเติบโต ได้เกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไข 3 ประการได้แก่ 1) การเติบโตขององค์กรพัฒนาเอกชนในภาพรวม พบว่า จากการเติบโตขององค์กรพัฒนาเอกชนในภาพรวมมานับตั้งแต่ พ.ศ. 2523 ที่นำมาสู่การเปลี่ยนแปลงลักษณะการทำงานจากตัวใครตัวมันมาทำงานแบบเครือข่ายประสานงานและการปรับเป้าหมายการทำงานในภาพรวมมาจับงานด้านการพัฒนา ผลพวงจากการเติบโตขององค์กรพัฒนาเอกชนในภาพรวมดังกล่าวได้ทำให้องค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) หลากหลายสาขาและองค์กร เข้ามาเกี่ยวข้องกับประเด็นปัญหาของโครงการเหมืองแร่โพนพิสัย ชาวบ้านในพื้นที่ปัญหา และกลุ่มอนุรักษ์ฯ มาโดยตลอด ซึ่งองค์กรเหล่านี้ได้เข้ามาหนุนเสริมการเคลื่อนไหวของกลุ่มอนุรักษ์ฯ ในหลายมิติ ไม่ว่าจะเป็น การเข้ามาทำงานฐานล่างในการจัดตั้งขบวนการชาวบ้านและเสริมสร้างกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อนำไปสู่การพัฒนาขบวนการ การประสานงานกันระหว่างเครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชนเพื่อสร้างแนวร่วมในกับกลุ่มอนุรักษ์ฯ และการเป็นแนวร่วมในการเรียนไหวทกดดัน ฯลฯ 2) การเติบโตของภาคประชาสังคม พบว่า การเติบโตของภาคประชาสังคมได้มีส่วนที่กระตุ้นให้ผู้คนในสังคมตื่นตัวที่จะออกมาเคลื่อนไหวในทางสาธารณะ และตรวจสอบและวิพากษ์การทำงานของรัฐบาลมากขึ้น ซึ่งการเติบโตของภาคประชาสังคมนี้เองที่มีส่วนทำให้นักวิชาการในวงราชการ นักวิจัยอิสระ สถาบันการศึกษา องค์กรพัฒนาเอกชน ภาคธุรกิจ และประชาชน ซึ่งตื่นตัวหันมาสนใจประเด็นปัญหาความขัดแย้งของโครงการเหมืองแร่โพนพิสัยกันอย่างกว้างขวาง ส่งผลให้ปัญหาต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับโครงการเหมืองแร่โพนพิสัยถูกทำให้กลายเป็นประเด็นสาธารณะขึ้นมา และเกิดการถกเถียงแลกเปลี่ยน ศึกษาและติดตามการเคลื่อนไหวของโครงการฯ จากสังคมกันอย่างต่อเนื่อง ซึ่งเท่ากับเป็นการหนุนเสริมกลุ่มอนุรักษ์ฯ ในการตรวจสอบการดำเนินโครงการของรัฐและบริษัทเจ้าของโครงการให้เกิดความเป็นธรรม ไม่บิดเบือน หมกเหม็ด น้อฉลได้เป็นอย่างดี อีกทั้งประเด็นปัญหาต่างๆ ที่นักวิชาการและองค์กรพัฒนาเอกชนได้นำออกมาเคลื่อนไหวยังกลายเป็นฐานความรู้ทางวิชาการให้กลุ่มอนุรักษ์ฯ สามารถหยิบฉวยมาสนับสนุนข้อเรียกร้องและเพิ่มอำนาจในการต่อรองได้อย่างชอบธรรมมาโดยตลอดเช่นเดียวกัน 3) การมีอิสระและเสรีภาพของสื่อมวลชน พบว่า การมีอิสระและเสรีภาพของสื่อมวลชนได้มีส่วนที่ทำให้ประเด็นความขัดแย้งในพื้นที่โครงการฯ และประเด็นเรียกร้องของกลุ่มอนุรักษ์ฯ ถูกตีแผ่ไปสู่สังคมในวงกว้างมากยิ่งขึ้น ให้สามารถระดมความโน้มเอียงของผู้คนในสังคมให้หันมาสนับสนุนประเด็นเรียกร้องของขบวนการ รวมถึงทำให้ประเด็นปัญหาในพื้นที่เล็ก ๆ กลายเป็นประเด็นสาธารณะสร้างแรงกดดันให้ผู้มีอำนาจในการตัดสินใจเชิงนโยบายรัฐบาลต้องลงมาสืบสวนปัญหาเพื่อแก้ไขประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้นร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ

การเคลื่อนไหวของฝ่ายต่อต้านต่างๆ พบว่า การเคลื่อนไหวของฝ่ายต่อต้านได้ สะท้อนให้เห็นในลักษณะที่เป็นการขัดขวาง แข่งขัน สกัดกั้น การเคลื่อนไหวของกลุ่มอนุรักษ์ฯ มากเสียกว่าการใช้ความรุนแรงเข้าควบคุมและปราบปราม การมีการตอบโต้ด้วยท่าทีค่อนข้างผ่อนปรนไม่ได้มุ่งหวังถอนรากถอนโคนขบวนการ จึงเอื้อให้กลุ่มอนุรักษ์ฯสามารถเคลื่อนไหวได้แม้จะไม่ราบรื่นมากนักก็ตาม นอกจากนี้ปฏิสัมพันธ์ระหว่างฝ่ายต่อต้านในแต่ละห้วงตอนกับกลุ่มอนุรักษ์ฯยังสัมพันธ์กับการปรับตัวด้านองค์การการเคลื่อนไหวและยุทธวิธีการเคลื่อนไหวของกลุ่มอนุรักษ์ฯเพื่อเอาชนะฝ่ายต่อต้านที่เข้ามาปะทะประสานในแต่ละสถานการณ์ซึ่งก็ส่งผลให้กลุ่มอนุรักษ์ฯเติบโตตามไปด้วย

ดังนั้น เมื่อเงื่อนไขภายในองค์การการเคลื่อนไหวและเงื่อนไขภายนอกองค์การการเคลื่อนไหวผนวกรวมกัน จึงกลายเป็นเงื่อนไขที่เอื้ออำนวยให้เกิดการกระทำรวมหมู่ของชาวบ้านกลุ่มอนุรักษ์ฯและการเติบโตของขบวนการชาวบ้าน

3.2 ยุทธวิธีการเคลื่อนไหวต่อสู้ของกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี

3.2.1 ยุทธวิธีที่กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานีได้เลือกใช้ในการเคลื่อนไหวต่อสู้

จากการศึกษาได้พบว่า กลุ่มอนุรักษ์ฯนั้นได้ใช้ยุทธวิธีในการต่อสู้ที่หลากหลายปรับเปลี่ยน เลือกใช้ให้สอดคล้องกับจังหวะและโอกาส ที่เหมาะสมกับสถานการณ์แต่ละห้วงตอนที่ได้เผชิญอยู่โดยตลอด เราจึงเห็นวิธีการต่อสู้ของกลุ่มอนุรักษ์ฯผสมผสานทั้งยุทธวิธีตามช่องทางระบบการเมืองปกติ ได้แก่ การยื่นหนังสือผ่านกลไกของระบบราชการ การผลักดันให้เกิดการมีส่วนร่วมในรูปแบบของคณะกรรมการแก้ไขปัญหา การต่อสู้ผ่านการใช้สิทธิตามกฎหมาย และผ่านกระบวนการยุติธรรม และยุทธวิธีการขัดขวางทำลายระบบปกติ ได้แก่ การกีดกัน ได้แก่ การเดินขบวนประท้วง การกีดกันแบบจรรยาบรรณ การนั่งประท้วง และการชุมนุมประท้วง การสื่อสารกับสาธารณะ ได้แก่ การณรงค์ การสื่อสารผ่านสัญลักษณ์สมัยใหม่ การสื่อสารผ่านช่องทางสื่อกระแสหลัก การสื่อสารผ่านสื่อกระแสรอง การผลิตสื่อของตนเองเพื่อสื่อสาร การสร้างเครือข่าย ได้แก่ การสร้างเครือข่ายกับผู้มีโอกาสได้รับผลประโยชน์โดยตรง (The Beneficiary Constituency) การสร้างเครือข่ายกับบรรดาผู้มีจิตสำนึกในประเด็นปัญหานั้น แต่ไม่มีโอกาสได้รับผลประโยชน์โดยตรง (The Constituencies) การสร้างเครือข่ายกับบรรดาผู้ที่เห็นด้วยกับการเคลื่อนไหวของขบวนการแต่ถูกจำกัดบทบาทเพราะเป็นส่วนหนึ่งของสถาบัน (The Non Constituency Institutional) นอกจากนี้กลุ่มอนุรักษ์ฯยังได้ใช้การเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรมซึ่งถือเป็นพลังอย่างหนึ่งของชาวบ้านมาร่วมขับเคลื่อนในขบวนการการต่อสู้ในหลายรูปแบบ ได้แก่ การประดิษฐ์ประเพณีบุญกุ่มข้าวใหญ่ การประดิษฐ์ประเพณีการรวม และการประดิษฐ์ประเพณีตำนานผาแดงนางไอ่ มารับใช้การเคลื่อนไหวต่อสู้ในหลายมิติ ไม่ว่าจะเป็น การระดมทุน การระดมแนวร่วมในพื้นที่ การสร้างความสมานฉันท์ภายในขบวนการ การสร้างอำนาจในการสนับสนุนข้อ

เรียกร่องทางการเมือง เป็นต้น รวมทั้งมีการใช้กลไกทางสังคมมาเป็นเครื่องมือในการต่อสู้ ได้แก่ การคว่ำบาตรทางสังคม

อภิปรายผลการวิจัย

กล่าวได้ว่า การศึกษาชิ้นนี้ตามวัตถุประสงค์ข้อที่หนึ่งค้นพบว่า การก่อเกิดและเติบโตของกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธาณีนั้นเกิดขึ้นภายใต้สองเงื่อนไขคือ เงื่อนไขภายในองค์กรการเคลื่อนไหว และเงื่อนไขภายนอกองค์กรการเคลื่อนไหว ซึ่งข้อค้นพบในเงื่อนไขภายในองค์กรการเคลื่อนไหว ได้แก่ 1) บทบาทของนักพัฒนาเอกชนในการหนุนเสริมกระบวนการชาวบ้าน 2) การสร้างเครือข่ายและขบวนการบนพื้นฐานความสัมพันธ์แบบเครือญาติและชุมชน 3) บทบาทของแกนนำชาวบ้านในการหนุนเสริมองค์กรการเคลื่อนไหว 4) การมีอิสระขององค์กรและประชาธิปไตยภายในองค์กร และการมีกลุ่มระดับย่อยในองค์กรการเคลื่อนไหว ได้สอดคล้องกับฐานคิดของสำนักการระดมทรัพยากร (Resource Mobilization) ที่ให้ความสำคัญกับ ตัวผู้ประกอบการทางการเมือง (Political Entrepreneurs) อันเป็นส่วนหนึ่งขององค์กรการเคลื่อนไหว และองค์กรการเคลื่อนไหว (SMO) ซึ่งจะทำหน้าที่สำคัญในการระดมทรัพยากรเพื่อให้เกิดกระทำการรวมหมู่ และการพัฒนาขบวนการเคลื่อนไหว ดังนั้นสำนักการระดมทรัพยากร จึงให้ความสำคัญกับการอธิบายว่า การกระทำของผู้ประกอบการทางการเมือง และการกระทำขององค์กรการเคลื่อนไหว รวมทั้งการระดมทรัพยากร นั้นเป็นเงื่อนไขพอเพียงที่จะนำมาสู่การก่อเกิดและเติบโตของขบวนการทางสังคม ขณะเดียวกันทฤษฎีการระดมทรัพยากรก็ได้โต้แย้งว่า ปัญหาเชิงโครงสร้าง เช่น วิกฤตการณ์การจากการพัฒนาของรัฐ นโยบายและโครงการพัฒนาที่รุกรานวิถีชีวิตปกติของชาวบ้าน นั้นไม่เพียงพอที่จะอธิบายการเกิดขึ้นของการกระทำรวมหมู่ เพราะปัญหาเหล่านี้ก็มีอยู่ทั่วไปในสังคม แต่เหตุใดขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อคัดค้านจึงเกิดขึ้นบางพื้นที่เท่านั้น ซึ่งฐานคิดนี้ได้สอดคล้องกับข้อค้นพบในงานศึกษานี้ ที่มองว่า การเกิดขึ้นของโครงการเหมืองแร่โปแตซจังหวัดอุดรธานี ซึ่งมีกระบวนการผลักดันและการตัดสินใจต่อโครงการที่ขาดการมีส่วนร่วม บิดเบือนฉ้อฉล ขาดความเป็นธรรมและละเมิดสิทธิชุมชน แต่การเกิดขึ้นของโครงการฯ เองก็ไม่ได้ส่งผลให้เกิดการกระทำรวมหมู่ของชาวบ้านขึ้นอย่างทันทีทันใด เพราะจากการศึกษาในพื้นที่ได้ทำให้พบว่าชาวบ้านไม่ได้รับรู้ถึงมียอยู่ของโครงการและรับรู้ถึงความไม่ชอบธรรมของกระบวนการตัดสินใจโครงการฯ แต่อย่างใด จนกระทั่งการเข้ามาขององค์กรพัฒนาเอกชนที่เข้ามาเสริมสร้างกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชาวบ้านในพื้นที่ไปพร้อมกับการระดมผู้สนับสนุนอย่างต่อเนื่อง การนำเงื่อนไขปัญหาเชิงโครงสร้าง ซึ่งเป็นฐานคิดในการวิเคราะห์ของทฤษฎีขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ (New Social Movement) มาอธิบายการก่อเกิดของกลุ่มอนุรักษ์ฯ จึงมีลักษณะทั่วไปเกินกว่าที่จะนำมาอธิบายและไม่สอดคล้องกับข้อเท็จจริงในพื้นที่ศึกษา

อย่างไรก็ตามแม้ว่าข้อค้นพบของงานศึกษาจะมีความสอดคล้องกับฐานคติของทฤษฎีการระดมทรัพยากรในเรื่องของ องค์การการเคลื่อนไหว หรือตัวผู้ประกอบการทางการเมือง และการระดมทรัพยากร ตลอดจนการเห็นพ้องต้องกันต่อความไม่พอเพียงของการนำเงื่อนไขเชิงโครงสร้างมาอธิบายการก่อเกิดของกลุ่มอนุรักษ์ฯ แต่ข้อค้นพบของงานศึกษานี้ก็มีความแตกต่างจากฐานคติของทฤษฎีดังกล่าวอยู่ โดยเฉพาะในประเด็นเกี่ยวกับการเข้าร่วมการกระทำรวมหมู่ของชาวบ้านนั้นไม่ได้เกิดขึ้นจากการระดมทรัพยากรในลักษณะคงที่ หากแต่ชาวบ้านผู้เข้าร่วมจะต้อง“ปลดปล่อยทางความคิด” (Cognitive Liberation) และจิตสำนึกขบถ (Insurgent Consciousness) ออกมาเพื่อสร้างความเห็นพ้องร่วมกันต่อปัญหาที่พวกเขาต้องเผชิญ และปลดปล่อยความกลัวที่กักขังศักยภาพของพวกเขาไว้ออกมาจนกล้าที่จะออกมาเคลื่อนไหว ซึ่งได้ถูกเปลี่ยนผ่านมาเป็นลำดับจากกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่นักพัฒนาเอกชนที่ถือเป็นผู้ประกอบการทางการเมืองที่ได้หนุนเสริมอย่างมาต่อเนื่อง การระดมผู้สนับสนุนเพื่อทำการรวมหมู่จึงจะประสบผลสำเร็จ ในแง่นี้ทฤษฎีการระดมทรัพยากรไม่ได้อธิบายไว้แต่ข้อค้นพบนี้กลับไปสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องการปลดปล่อยทางระบบคิดและการควบคุมทางสังคม ของ MacAdam (1982)

ส่วนข้อค้นพบในเงื่อนไขภายนอกองค์การการเคลื่อนไหวทางสังคม พบว่า การก่อเกิดและเติบโตของกลุ่มอนุรักษ์ฯ ได้เกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไข 3 ประการคือ โครงโอกาสทางการเมืองที่มีลักษณะเปิดและการตระหนักรู้ของผู้ร่วมขบวนการถึงโอกาสที่เปิดออก โครงสร้างทางสังคม และฝ่ายต่อต้านขบวนการเคลื่อนไหว กล่าวเฉพาะข้อค้นพบจากการศึกษาในประเด็นโครงการโอกาสทางการเมืองและฝ่ายต่อต้านขบวนการเคลื่อนไหว นั้น ได้สอดคล้องกับฐานคติของทฤษฎีกระบวนการทางการเมือง (Political Process) ที่ได้ให้ความสำคัญกับการนำบริบททางการเมืองและการเคลื่อนไหวตอบโต้ของฝ่ายต่อต้านขบวนการเคลื่อนไหวมาร่วมวิเคราะห์ ซึ่งเป็นการขยายกรอบการวิเคราะห์ของทฤษฎีการระดมทรัพยากรที่ให้ความสำคัญกับองค์การการเคลื่อนไหวและการระดมทรัพยากรออกไปสู่เงื่อนไขภายนอกองค์การการเคลื่อนไหว ส่วนในประเด็นโครงสร้างโอกาสทางสังคมนั้น เป็นข้อค้นพบจากงานศึกษาที่แตกออกไปจากการอธิบายของทฤษฎีกระบวนการทางการเมือง (Political Process) เนื่องจากการศึกษาพบว่า การเคลื่อนไหวของกลุ่มอนุรักษ์ฯ ไม่ได้มีปฏิสัมพันธ์กับระบบการเมือง และฝ่ายต่อต้านขบวนการเคลื่อนไหวเพียงสองมิติ แต่ยังสัมพันธ์กับการเติบโตขององค์พัฒนาเอกชนในภาพรวม การเติบโตของประชาสังคมและการมีอิสระและเสรีภาพของสื่อมวลชน ซึ่งได้ก่อให้เกิดการหนุนเสริมและเอื้ออำนวยต่อการเคลื่อนไหวของกลุ่มอนุรักษ์ฯ มาโดยตลอด ทั้งนี้ข้อค้นพบในประเด็นโครงสร้างโอกาสทางสังคมได้ไปสอดคล้องกับผลการศึกษาของประภาส ปิ่นตบแต่ง (2540) ที่ศึกษาเรื่อง “การเมืองของขบวนการชาวบ้านด้านสิ่งแวดล้อมในสังคมไทย” ซึ่งได้ใช้สัมภาษณ์จนเป็นกรณีศึกษา

นอกจากนี้ ข้อค้นพบในประเด็นยุทธวิธีการเคลื่อนไหวของกลุ่มอนุรักษ์ฯ ที่พบว่ากลุ่มอนุรักษ์ฯ ได้ใช้ยุทธวิธีตามช่องทางระบบการเมืองปกติ ได้แก่ การยื่นหนังสือผ่านกลไกของระบบ

ราชการ การผลักดันให้เกิดการมีส่วนร่วมในรูปแบบของคณะกรรมการแก้ไขปัญหา การต่อสู้ผ่านการใช้สิทธิตามกฎหมายและผ่านกระบวนการยุติธรรม และยุทธวิธีการขัดขวางทำลายระบบปกติ ได้แก่ การกดดัน ได้แก่ การเดินขบวนประท้วง การนั่งประท้วง การชุมนุมปิดล้อมสถานที่ราชการ การชุมนุมประท้วงด้านหน้าศาลากลาง และการชุมนุมปิดถนน การสื่อสารกับสาธารณะ ได้แก่ การรณรงค์ การสื่อสารผ่านสัญลักษณ์สมัยใหม่ การสื่อสารผ่านช่องทางสื่อกระแสหลัก การสื่อสารผ่านสื่อกระแสรอง การผลิตสื่อของตนเองเพื่อสื่อสาร การสร้างเครือข่าย ได้แก่ การสร้างเครือข่ายกับผู้มีโอกาสได้รับผลประโยชน์โดยตรง (The Beneficiary Constituency) การสร้างเครือข่ายกับบรรดาผู้มีจิตสำนึกในประเด็นปัญหานั้น แต่ไม่มีโอกาสได้รับผลประโยชน์โดยตรง (The Constituencies) การสร้างเครือข่ายกับบรรดาผู้ที่เห็นด้วยกับการเคลื่อนไหวของขบวนการ แต่ถูกจำกัดบทบาทเพราะเป็นส่วนหนึ่งของสถาบัน (The Non Constituency Institutional) นั้น สอดคล้องกับกรอบการวิเคราะห์ของทฤษฎีการระดมทรัพยากร และทฤษฎีกระบวนการทางการเมืองในเรื่องของยุทธวิธีการเคลื่อนไหว ซึ่งได้แบ่งยุทธวิธีการเคลื่อนไหวออกเป็นสามแนวทาง คือ ยุทธวิธีการขัดขวางทำลายระบบปกติ ยุทธวิธีตามช่องทางระบบการเมืองปกติ และยุทธวิธีการใช้ความรุนแรง

ทั้งนี้การใช้ยุทธวิธีการเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรมของกลุ่มอนุรักษ์ฯ ที่ได้หิยวัฒนธรรมชุมชนมาประดิษฐ์ประเพณีขึ้นมาใหม่เพื่อรับใช้การเคลื่อนไหวการต่อสู้ ไม่ว่าจะเป็น การประดิษฐ์ประเพณีบุญกุ่มข้าวใหญ่ การประดิษฐ์ประเพณีนารวม และการประดิษฐ์ประเพณีตำนานผาแดงนางไอ่ รวมทั้งมีการใช้กลไกทางสังคม อย่าง การคว่ำบาตรทางสังคม มาเป็นเครื่องมือในการต่อสู้ ยังได้สอดคล้องกับทฤษฎีขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ (New Social Movement) อีกด้วย

4. ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะที่ได้จากผลการวิจัย มีดังต่อไปนี้

4.1 ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ

จากการศึกษาค้นคว้าด้านโครงสร้างโอกาสทางการเมือง ทำให้พบว่าการเปลี่ยนแปลงบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญพ.ศ. 2540 และ พ.ศ. 2550 ซึ่งมีบทบัญญัติในหลายมาตราที่คุ้มครองสิทธิเสรีภาพของชาวบ้านในการประกอบกิจกรรมทางการเมืองในหลายมิติ สิทธิในการปกป้องทรัพยากร สิทธิในการเข้าถึงทรัพยากรของสาธารณะและระบบการเมืองปกติเพิ่มมากขึ้น ได้กลายเป็นโอกาสทางการเมืองที่เอื้อให้ชาวบ้านในพื้นที่โครงการสามารถออกมากระทำการรวมหมู่ และเคลื่อนไหวสามารถต่อรอง ขัดขวาง ทำลาย อำนาจรัฐได้ทั้งในช่องทางของระบบการเมืองปกติหรือกลไกของระบบราชการและนอกวงขอบของระบบการเมืองปกติเพื่อเปลี่ยนแปลงแก้ไขปัญหาที่เกิดจากวาทกรรมการพัฒนาของรัฐได้อย่างชอบธรรมทั้งนี้ผลการศึกษาจึงชี้ให้เห็นว่า การที่ชาวบ้านจะลุกออกมารวมตัวกันเคลื่อนไหว นั้นต้องสัมพันธ์กับโอกาสทางการเมือง

เมืองและที่สำคัญคือการรับรู้ถึงโอกาสของชาวบ้านเองด้วย ว่าสิ่งนั้นเป็นโอกาสสำหรับพวกเขาที่จะเอื้อให้เกิดการลุกขึ้นมารวมตัวหรือการเคลื่อนไหวดำเนินกิจกรรมทางการเมือง

ดังนั้น การศึกษาความสัมพันธ์ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมกับโอกาสทางการเมือง จึงไม่ควรละเลยที่จะนำประเด็นเรื่องการรับรู้ถึงโอกาสของชาวบ้านหรือแม้กระทั่งตัวผู้นำขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมเองมาร่วมในการวิเคราะห์ เพราะจะทำให้เราเข้าใจการก่อเกิดและวงจรการเคลื่อนไหวของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมได้อย่างลุ่มลึกขึ้น

นอกจากนี้ ผู้ศึกษายังมีความเห็นว่า แม้การเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างเชิงสถาบัน อย่างเช่นการเปลี่ยนแปลงของบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญ จะเป็นเงื่อนไขเชิงโครงสร้างโอกาสทางการเมืองที่เอื้ออำนวยให้เกิดขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม แต่เงื่อนไขเชิงโครงการโอกาสทางการเมืองและข้อจำกัดนั้น กลับพบว่ามีอยู่อย่างหลากหลาย ในห้วงสถานการณ์หนึ่ง ๆ ดังนั้นการนำโครงสร้างโอกาสทางการเมืองและชุดของข้อจำกัด ที่หลากหลายมาร่วมในการวิเคราะห์ จึงน่าจะทำให้เราเข้าใจขบวนการเคลื่อนไหวของชาวบ้านได้อย่างลุ่มลึกมากขึ้นด้วยเช่นกัน

4.2 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและการพัฒนา

แนวทางนโยบายของรัฐที่มีต่อทรัพยากรด้านที่ดินและโปแทชในภาคอีสานนั้น ควรที่จะต้องมีการทบทวนใหม่อย่างเร่งด่วน เนื่องจากงานศึกษาชิ้นนี้ก็ได้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนแล้วว่าตลอดช่วงเวลากว่าหนึ่งทศวรรษของการเคลื่อนไหวคัดค้านโครงการเหมืองแร่โปแทชจังหวัดอุดรธานี ของกลุ่มอนุรักษ์ฯ องค์การพัฒนาเอกชน และภาคประชาสังคม ตลอดจนข้อสรุปของคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ และสภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ล้วนมีข้อสรุปที่ตรงกันว่า การดำเนินนโยบายด้านแร่เกลือหินและโปแทชนั้น จะสร้างผลกระทบเสียมากกว่าการพัฒนา ดังนั้นการดำเนินนโยบายของรัฐควรเปลี่ยนแปลงแก้ไขให้เกิดความเป็นธรรมอย่างเร่งด่วน และไม่ควรดำเนินนโยบายที่มุ่งสนองตอบต่อการพัฒนาเศรษฐกิจอุตสาหกรรมแต่เพียงอย่างเดียว จนละเลยที่จะรับฟังเสียงคัดค้านจากชาวบ้านผู้ซึ่งมีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อมภายในพื้นที่โครงการพัฒนาของรัฐ รวมทั้งสังคมที่ห่วงใยต่อปัญหาสาธารณะ

4.3 ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

การศึกษาขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในกรณีของกลุ่มอนุรักษ์นั้น ควรที่จะมีการศึกษาขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม ทั้งกระบวนการ กล่าวคือ ตั้งแต่ในมิติของการก่อเกิด การเคลื่อนไหว การพัฒนาองค์กร รวมทั้งผลสำเร็จและความล้มเหลว เพื่อให้เกิดความเข้าใจต่อขบวนการชาวบ้านอย่างเป็นองค์รวมมากยิ่งขึ้น ซึ่งน่าจะนำไปสู่ข้อเสนอแนะต่อการพัฒนาขบวนการเคลื่อนไหวของชาวบ้านได้ชัดเจนมากขึ้น แต่ข้อเน้นย้ำของผู้ศึกษาเกี่ยวกับการศึกษาขบวนการเคลื่อนไหวของชาวบ้าน ผู้ที่จะศึกษาควรตระหนักด้วยว่า การตีแผ่วงจรการเคลื่อนไหวของขบวนการชาวบ้านอย่างหมดเปลือกอาจนำมาสู่การกลายเป็นดาบสองคมที่ทำร้ายชาวบ้านก็ได้ ผู้ที่จะทำการศึกษาจึงควรตระหนักถึงโทษภัยในข้อนี้ให้ดี